

แรงงานหญิงกับสิ่งแวดล้อม: จากความปลอดภัยในการทำงานสู่ความตื่นตัวเรื่อง สิ่งแวดล้อมของชุมชน

พันธ์ วรรณบริบูรณ์

ฝ่ายแรงงานหญิงในภาคอุตสาหกรรมการผลิต มูลนิธิเพื่อนหญิง

แรงงานหญิงกับสิ่งแวดล้อมในการทำงาน นับแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนทิศทางการพัฒนาจากระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเองมาสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขันโดยใช้กลยุทธ์ การพัฒนา อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกพร้อมกับนโยบายปรับโครงสร้างสู่ระบบการค้าเสรีที่มีเป้าหมายหลักที่ตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ กว่าสองทศวรรษ ที่ผ่านมา โครงการพัฒนาขนาดใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรมภายใต้การส่งเสริมการลงทุนของรัฐในเขตพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศได้ส่งผลกระทบ ต่อการทำลายและก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างรุนแรงไม่ว่าจะเป็น ดิน ป่า แหล่งน้ำและการเกิดมลภาวะ ในชุมชน ในขณะที่รัฐยังไม่มีการมาตรการในการป้องกันที่เพียงพอและมาตรการดูแลที่จริงจัง ที่สำคัญ คือ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและทิศทางการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ผู้หญิงในชนบทซึ่งเคยผูกพันและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวมาตลอดต้องกลับกลายเป็น "แรงงาน" ที่เป็นการต้องการของตลาดแรงงาน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก เช่น สิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป อิเลคทรอนิกส์ เครื่องประดับอัญมณี รองเท้าและดอกไม้ประดิษฐ์ ฯลฯ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานหนาแน่นและจ้างแรงงานหญิงถึง 80% แม้แรงงานหญิงจะเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานมากเพียงใดก็ตาม ผู้หญิงเหล่านี้ก็เป็นได้เพียงแรงงานไร้ฝีมือ ที่ได้รับค่าจ้างต่ำ และต้องทำงานภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เสี่ยงต่อสุขภาพเพราะต้องทำงานคลุกคลีอยู่กับฝุ่นฝ้าย ฝุ่นผ้า และต้องสัมผัสกับสารโลหะหนัก สารเคมี สารตะกั่วที่ปนเปื้อนอยู่กับงานและที่ฝังกระจายอยู่ในที่ทำงานตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเสี่ยงกับความ ไม่ปลอดภัยภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม และขาดอุปกรณ์ป้องกันที่ได้มาตรฐานและเพียงพอจึงทำให้คนงานหญิงจำนวนไม่น้อยที่ต้อง ประสบอุบัติเหตุ เสียชีวิตและพิการ ดังกรณีไฟไหม้โรงงานเคเดอร์ มีคนงานหญิงเสียชีวิตถึง 188 คน และพิการอีกจำนวนมากหรือการป่วยเป็นโรค จากการทำงานดังกรณีของคนงานหญิงที่ทำงานในโรงงานทอผ้ากรุงเทพฯ จำนวนมากที่ต้องสูญเสียสมรรถภาพในการทำงาน ปัจจุบันมีชีวิตไม่ต่าง จากคนพิการ และไม่สามารถทำงานได้จึงต้องออกจากงาน แม้ว่าแรงงานหญิงเหล่านี้จะได้รับเงินทดแทนจากกองทุนเงินทดแทน สำนักงานประกันสังคม แต่เงินจำนวนดังกล่าวไม่สามารถชดเชยสิ่งที่ต้องสูญเสียไปและไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่เหลืออยู่ได้

บทบาทของแรงงานหญิงกับการดูแลและป้องกันสิ่งแวดล้อม

การทำงานภายใต้ระบบการผลิตแบบทุนนิยมทำให้ผู้หญิงจำนวนมากเข้าไปอยู่ในขบวนการผลิตในขณะที่แรงงานชายจะทำงานในตำแหน่ง หัวหน้างาน มากกว่า จึงทำให้แรงงานหญิงเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงไม่ว่าจะเกิดจากลักษณะงานที่ทำหรือโดยธรรมชาติสรีระร่างกาย ของผู้หญิงที่ไวต่อ การรับสารเคมี และสิ่ง แปรกลปลอมจากสภาพแวดล้อมในการทำงานมากกว่าผู้ชาย รวมทั้งบทเรียนและเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นกับแรงงาน หญิงจำนวนไม่น้อยที่มีสาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมในสถานประกอบการดังที่ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องได้ตกย้ำและกระตุ้น ให้แรงงาน หญิงได้ตระหนักและสนใจต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมต่อการดูแล ป้องกันและแก้ไขปัญหสุขภาพความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม ในสถานประกอบการ มากยิ่งขึ้น ที่ผ่านมา พบว่าแรงงานได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการทำงานต่อประเด็นนี้ในหลายระดับ คือ

ระดับสถานประกอบการ ปัจจุบันจะเห็นว่าแรงงานหญิงจำนวนมากที่เข้าไปเป็นผู้นำในสหภาพแรงงานซึ่งเป็นองค์กรพื้นฐานของคนงานที่มี บทบาทสำคัญต่อการแก้ไขปัญหของคนงานในสถานประกอบการและผู้นำแรงงานหญิงได้นำเสนอและผลักดันให้สหภาพแรงงานเรียกร้องให้ นายจ้างหันมาสนใจและให้ความสำคัญต่อการดูแล ป้องกันและปรับปรุงแก้ไขปัญหานี้ให้มากขึ้น โดยใช้รูปแบบแรงงานสัมพันธ์คือการเจรจา ตีรองร่วมและจัดทำเป็นข้อเรียกร้องประจำปีและจัดให้เป็นข้อเรียกร้องในลำดับต้น ๆ และได้นำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานประกอบการ ให้เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นได้รับทราบและให้นายจ้างดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อย่างจริงจังมากขึ้นขณะเดียวกันก็เข้าไปเป็นคณะกรรมการ ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสภาพแวดล้อมในการทำงาน คณะกรรมการฯ จะทำหน้าที่ดูแลป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวร่วมกัน ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในสถานประกอบการ

ระดับชุมชน ที่ผ่านมาแรงงานหญิงได้เห็นปรากฏการณ์และพยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์เรื่องสภาพแวดล้อมในโรงงานที่ส่งผลกระทบ ต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน และคนงานเองก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ได้รับผลกระทบเช่นกันแม้ว่าหากมองถึงความร่วมมือของสหภาพแรงงาน กับชุมชน และองค์กรระดับท้องถิ่นต่อการดูแลป้องกันสิ่งแวดล้อมในชุมชนในพื้นที่อุตสาหกรรมอาจมีไม่มากนักอาจเป็นเพราะว่าคนงาน เป็นแรงงานอพยพและมีความแปลกแยกจากชุมชน เพราะคนงานจะพักในหอพักของโรงงานและบทบาทหน้าที่ของสหภาพแรงงานตาม กฎหมายคับแคบเกินไปจึงทำให้กิจกรรมสหภาพแรงงานส่วนใหม่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาของกลุ่มตนเองชุมชนเองขาดความเข้าใจถึงบทบาท ของสหภาพแรงงานและขาดการทำงานร่วมกันในประเด็นปัญหาของชุมชนอย่างไรก็ตามคนงานได้ตระหนักถึงความสำคัญต่อเรื่องนี้จึงนำเสนอ ให้กลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย 13 สหภาพฯ ในจังหวัดสมุทรสาครและนครปฐมซึ่งมีผู้ประสานงาน และกรรมการส่วนใหญ่เป็นแรงงานหญิง ได้จัดทำโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสหภาพแรงงานและชุมชนขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชน องค์กรรัฐท้องถิ่นและผู้นำแรงงานได้ทำงานร่วมกันในการดูแลสิ่งแวดล้อมในโรงงานและชุมชน ทางกลุ่มย่านฯ ได้จัดนิทรรศการเรื่องปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในการทำงานให้คนงาน และคนในชุมชนได้รับทราบข้อมูล

ขบวนการแรงงานระดับชาติ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการรณรงค์เพื่อสุขภาพและความปลอดภัยของคนงาน ขึ้นโดยมีผู้นำแรงงาน หญิงเป็นประธาน คณะกรรมการฯ ชุดนี้ได้มีการทำงานร่วมกับภาคีทางสังคมอื่น ๆ อย่างเช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญเรื่องโรคจากการทำงาน และองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานและผู้หญิง บทบาทหลักของคณะกรรมการฯ ก็คือ 1) ให้การศึกษาแก่คนงานระดับฐานและสาธารณชน ให้เข้าใจต่อประเด็นนี้มากขึ้น 2) การสร้างเครือข่ายการทำงานระหว่างคนงานและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมจากพื้นที่ต่าง ๆ โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การต่อสู้และปัญหาร่วมกัน 3) ผลักดันให้รัฐบาลออกกฎหมายจัดตั้งสถาบันคุ้มครอง สุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการตามร่างฉบับของผู้ใช้แรงงาน ที่เป็นการร่วมกันร่างโดยคณะกรรมการ ร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการที่ตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2540 ซึ่งมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นประธานคณะกรรมการและมีผู้แทนจากหน่วยงาน ราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนฝ่ายลูกจ้าง ผู้แทนฝ่ายนายจ้าง ผู้แทนจากสมาชิคนจนและนักวิชาการ ซึ่งคณะกรรมการชุดดังกล่าวได้ประชุม เพื่อยกร่างกฎหมายจัดตั้งสถาบันฯ เสร็จเมื่อกลางเดือนมิถุนายน 2540 โดยเสนอให้สถาบันฯเป็นองค์กรอิสระและมีการบริหารร่วมกันของผู้แทนจาก 5 ภาค อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในเรื่องความปลอดภัยล้นแล้วแต่เป็นบทเรียนที่ก่อให้เกิดการสูญเสียเพราะหน่วยงาน รัฐมีข้อจำกัดต่อการดำเนินการคุ้มครองด้านความปลอดภัยของสาธารณชน จึงไม่ควรปล่อยให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป แต่ทุกฝ่ายจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตรวจสอบและตัดสินใจอย่างจริงจัง แม้ว่าคณะกรรมการชุดดังกล่าวได้ยกร่างกฎหมายจัดตั้งสถาบันฯเสร็จแล้ว แต่กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมไม่นำร่างกฎหมายจัดตั้งสถาบันฯ ฉบับดังกล่าวเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาเห็นชอบ ดังนั้น ทางฝ่ายแรงงานจึงได้ใช้สิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 170 ในการรวบรวมรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 50,000 รายชื่อเพื่อเสนอร่างกฎหมายจัดตั้งสถาบันฯ ต่อสภาผู้แทนราษฎรเป็นอันตกไป ฝ่ายแรงงานยังต้องพยายามผลักดันให้มีการจัดตั้งสถาบันฯ ดังกล่าวต่อไป นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันผลักดันรัฐบาลประกาศให้วันที่ 10 พฤษภาคมของทุกปีเป็นวันปลอดภัยแห่งชาติและประกาศใช้แล้วตาม มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2540

สภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย จัดตั้งขึ้นโดยกลุ่มแรงงานหญิงที่ออกจากงานด้วยเหตุ ของการ ป่วยเป็นโรคจากการทำงาน หรือที่เรียกว่ากลุ่มผู้ป่วยจากงานซึ่งมีผู้นำแรงงานหญิงเป็นประธานสภาเครือข่ายและสมาชิกส่วนใหญ่เป็น แรงงานหญิงจากประสบการณ์การต่อสู้เพื่อเรียกร้องค่าชดเชยของกลุ่มผู้ป่วยจากกอง ทุนเงินทดแทนพบว่าประสบปัญหามากมายอันเนื่องจากการ บริหารงาน ของกองทุนที่ขาดการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น สภาเครือข่ายฯจึงเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันให้มีการ จัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการเพราะเห็นว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องปฏิรูปองค์กรรัฐ ให้มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในการทำงานยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป แรงงานหญิงได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างสำคัญต่อการดูแลป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการอันเป็นเหตุ ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและความปลอดภัยของคนงานโดยเฉพาะแรงงานหญิงดังนั้นจะเห็นว่าแรงงานหญิงเข้าไปมี

ส่วนร่วมในการ ทำงานทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับสถานประกอบการจนถึงระดับชาติ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของวิธีการทำงาน ที่ขึ้นอยู่กับความพร้อม เงื่อนไขของแรงงานแต่ละระดับ เช่น การมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในระดับสถานประกอบการได้เน้นการให้นายจ้างและ/หรือลูกจ้างร่วมกันดูแล ป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ในการทำงาน โดยที่มีหน่วยงานรัฐคอยกำกับ ดูแลให้ดำเนินการไปตามกฎหมายอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ที่ดีในการทำงานของแรงงาน ซึ่งจะส่งผลโดยอ้อมต่อการดูแล ป้องกันสิ่งแวดล้อมของ ชุมชนในเขตอุตสาหกรรมด้วยเช่นกัน แม้ว่าการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในระดับนี้จะเป็นการเริ่มจากการแก้ไขปัญหาของตนเองก่อนก็ตาม ในขณะที่การมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในขบวนการแรงงานระดับชาติได้เน้นการทำงานเพื่อหาความร่วมมือจากองค์กรภาคีทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นมิติใหม่ของการขบวนการแรงงานที่มีแนวร่วมที่หลากหลายและพึ่งพาทรัพยากรบุคคล ความชำนาญเฉพาะด้านและเงินทุน ในการทำงานจาก องค์กรเหล่านี้ และจะทำงานร่วมกันในเชิงเครือข่ายฯ และในรูปของคณะกรรมการในการผลักดันให้รัฐบาลออกกฎหมายเพื่อจัดตั้งสถาบัน คัดกรองสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ แรงงานและชุมชนเห็นว่าสถาบันคัดกรองสุขภาพ ความปลอดภัยและ สิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ เป็นทางออกที่สำคัญของการดูแลป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง เพราะสถาบันฯ ดังกล่าวจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างอำนาจการบริหารจากเดิมที่มีรัฐเป็นผู้บริหารเพียงฝ่ายเดียวมาให้ทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องเข้าไปมีส่วนร่วม ในการบริหารอย่างแท้จริง และต้องเป็นองค์กรอิสระ

จากภาพรวมดังกล่าว ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงนั้นจะเป็นทั้งเครื่องมือในการจัดการเพื่อนำไปสู่การปรับปรุง คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดีในการทำงานของแรงงานในสถาน ประกอบการและส่งผลโดยอ้อมต่อการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมที่มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างอำนาจในการจัดการป้องกัน ดูแลและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการด้วยเช่นกัน ในขณะที่ผู้นำแรงงานชายทั้งระดับสถานประกอบการและระดับชาติยังให้ความสนใจกับการ แก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น การเรียกร้องค่าจ้างขั้นต่ำและให้ความสำคัญกับการเข้าไปแย่งชิงตำแหน่งในคณะกรรมการไตรภาคีชุดต่าง ๆ อย่างเอาเป็นเอาตาย ดังนั้น จากบทบาทการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงต่อการดูแลป้องกันสิ่งแวดล้อมในการทำงานเป็นบทพิสูจน์ศักยภาพ ของแรงงาน หญิงต่อการแก้ไขปัญหาของตนเองและปัญหาของสังคมได้อย่างดียิ่ง

บทบาทสตรีในชนบท ในฐานะผู้ใช้ทรัพยากร ผู้ดูแลและบำรุงรักษาสังแวดล้อม

รศ. ดร. เฉลิมศรี ธรรมบุตร

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ตลอดจนการทำมาหากินเลี้ยงชีวิตในชนบทต้องพึ่งพาและผูกพันอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติตลอดเวลาช้านานแล้ว ซึ่งกระบวนการในการทำมาหาอะไรและการผลิตอาหารในป่านั้นดำเนินไป โดยการอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติเป็นหลัก และทำเพื่ออยู่เพื่อกินเท่านั้น เฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่อดีตกาลมา สตรีในชนบทจะทำหน้าที่เป็นผู้หาและผลิตอาหารจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ตามป่าเขาลำเนาไพร แม่น้ำ ลำธาร คู คลอง หรือตามแม่น้ำ ชายทะเล เป็นต้น ถ้าชุมชนที่เขาศึกษาย่อยล้อมรอบไปด้วยป่าเขาลำเนาไพร สตรีชนบทจะรู้จักสภาพแวดล้อมนี้ทุกกระเบียดนิ้ว พื้นที่นั้น ๆ เป็นอย่างดีทีเดียวเขาจะแสวงหาหรือค้นหาทรัพยากรบางอย่างที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนสามารถรู้แหล่งที่มาของทรัพยากร ซึ่งได้แก่สัตว์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในป่า พืชพรรณมากมายหลายร้อยชนิดเป็นที่รู้จัก อย่างดี ผลไม้ชนิดใดกินได้ กินไม่ได้ ตลอดจนจากใบและหัวเผือกหัวมันต่าง ๆ รู้ว่าฤดูใดมีพืชชนิดใด เธอบริโภคและใช้ทรัพยากรจากป่าด้วยความ ประหยัด และด้วยความชาญฉลาด เพราะเข้าใจด้วยว่า เพื่อให้มันเติบโตต่อไป จากนั้นแม่บ้านยังต้องเก็บรวบรวมพืช หรือเศษไม้แห้ง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการหุงหาอาหาร ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสตรีในชนบทคุ้นเคยเข้าใจและใช้สภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างแม่นยำ

ถ้าหากจะวิเคราะห์สภาพดังกล่าว อาจจะเปรียบสภาพธรรมชาติในป่าเสมือนตลาดใหญ่ (super market) ที่เธอและเพื่อนฝูงเข้าไปจับจ่ายซื้อหา (โดยไม่ต้องเสียเงิน) ณ ที่นี้เป็นที่รวบรวมสัตว์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งบางชนิดเป็นอาหารสำหรับมนุษย์ บางชนิดเป็นสัตว์เลี้ยงได้แม้กระทั่งยารักษาโรคจาก พืชสมุนไพร พืชที่นำมาใช้ในการย้อมผ้า ตลอดจนต้นไม้ก็สามารถนำมาสร้างบ้านเรือน เครื่องเรือน หรือสร้างอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เช่น คันไถ หูกทอผ้า เป็นต้น

ด้วยความเป็นผู้ที่คุ้นเคยอย่างมากกับสภาพทรัพยากรในป่าเช่นนี้ และความเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะช่างสังเกต เธอได้สังเกตเห็นการเกิด เจริญเติบโตของพืชพรรณต่าง ๆ เธอจึงได้นำพืชอ่อน ๆ บางชนิดมาทดลองปลูกใช้ที่บ้าน เมื่อเป็นการขยายพันธุ์ได้มีนักมานุษยวิทยาอาวุโสผู้หนึ่ง กล่าวว่า สตรีเป็นบุคคลแรกที่รู้จักนำพืชมาเพาะปลูกที่บ้าน ซึ่งนี่คือการเริ่มต้นของคำว่าเพาะปลูก (Cultivation) แต่ก่อนมี แต่การไปเก็บหาอาหารอย่างเดียว เพื่อการที่นั้นพืชมาก ก็เดินทางไปเก็บที่อื่นต่อไป ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เพื่อเพาะปลูกพืช พรวดดิน รดน้ำและเก็บเกี่ยวภาชนะหนักของผู้หญิงชนบทอีกประการหนึ่งก็คือการนำน้ำ (หอบ) จากแหล่งน้ำซึ่งต้องเดินทางไกลมาก งานอีกด้านหนึ่งซึ่งมีความที่สำคัญมากเหมือนกันแต่ละวันงานที่ขาดไม่ได้คือ การหุงหาอาหาร งานล้าง ขาม กวาดบ้าน ทำความสะอาด ซักผ้า และดูแลลูก

ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพธรรมชาติ

เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น ความต้องการต่าง ๆ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นตามมา ป่าไม้ต้นไม้อาจถูกทำลายลง สัตว์สิ่งมีชีวิตสูญหาย แผ่นดินทรุด ดินพังทลาย อากาศเสีย ทรัพยากรขาดแคลนเหลือน้อยลงเรื่อย ๆ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภารกิจในการหาอาหารจากป่าธรรมชาติก็ลดลง เป็นผลกระทบให้คนจนลง อาหารหายาก ที่ดินที่เป็นป่าถูกโค่นลงและหักร้างกลายเป็นที่ว่าง ที่ดินสาธารณะกลายเป็นมีเจ้าของทั้งหมด

ในอดีตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นไปอย่างสมดุล ทรัพยากรธรรมชาติเกื้อหนุนชีวิตคนไทยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (resource base) ปัจจุบันความไม่สมดุลเกิดขึ้น คนใช้ทรัพยากรมากเกินไปจนหมด และหมดโอกาสที่จะใช้ประโยชน์จากป่าธรรมชาติ ความสูญเสียต่าง ๆ เกิดขึ้น ประชาชนไม่สามารถพึ่งธรรมชาติ การยังชีพต้องพึ่งเงิน หรือใช้เงินทุกอย่าง (money base) ผลักดันให้คนจนลงไม่มีเงินซื้อหาอาหาร ต้องหางานทำทุกอย่างต้องเป็นการซื้อขาย ไม่ใช่ว่าช่วยด้วยแรงงานแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่ติด

ความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกำลังขาดความสมดุลอย่างรุนแรง มนุษย์ในสมัยก่อนนับถือธรรมชาติอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ปัจจุบันต่างพากันทำลายมรดกทางธรรมชาติของตนโดยสิ้นเชิง

สภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย จัดตั้งขึ้นโดยกลุ่มแรงงานหญิงที่ออกจากงานด้วยเหตุของการป่วยเป็นโรคจากการทำงาน หรือที่เรียกว่ากลุ่มผู้ป่วยจากงานซึ่งมีผู้นำแรงงานหญิงเป็นประธานสภาเครือข่ายและสมาชิก

ส่วนใหญ่เป็น แรงงานหญิงจากประสบการณ์การต่อสู้เพื่อเรียกร้องค่าชดเชยของกลุ่มผู้ป่วยจากกองทุนเงินทดแทนพบว่าประสบปัญหามากมายอันเนื่องจากการ บริหารงาน ของกองทุนที่ขาดการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น สภาเครือข่ายฯจึงเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันให้มีการ จัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการเพราะเห็นว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องปฏิรูปองค์กรรัฐ ให้มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในการทำงานยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป แรงงานหญิงได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างสำคัญต่อการดูแลป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการอันเป็นเหตุ ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและความปลอดภัยของคนงานโดยเฉพาะแรงงานหญิงดังนั้นจะเห็นว่าแรงงานหญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในการ ทำงานทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับสถานประกอบการจนถึงระดับชาติ แม้ว่ามีความแตกต่างกันในเรื่องของวิธีการทำงานที่ขึ้นอยู่กับความพร้อม เงื่อนไขของคนงานแต่ละระดับ เช่น การมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในระดับสถานประกอบการได้เน้นการให้นายจ้างและ/หรือลูกจ้างร่วมกันดูแล ป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ในการทำงาน โดยที่มีหน่วยงานรัฐคอยกำกับ ดูแลให้ดำเนินการไปตามกฎหมายอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ที่ดีในการทำงานของคนงาน ซึ่งจะส่งผลโดยอ้อมต่อการดูแล ป้องกันสิ่งแวดล้อมของ ชุมชนในเขตอุตสาหกรรมด้วยเช่นกัน แม้ว่าการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในระดับนี้จะเป็นการเริ่มจากการแก้ไขปัญหาของตนเองก่อนก็ตาม ในขณะที่การมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงในขบวนการแรงงานระดับชาติได้เน้นการทำงานเพื่อหาความร่วมมือจากองค์กรภาคีทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นมิติใหม่ของการขบวนการแรงงานที่มีแนวร่วมที่หลากหลายและพึ่งพาทรัพยากรบุคคล ความชำนาญเฉพาะด้านและเงินทุน ในการทำงานจาก องค์กรเหล่านี้ และจะทำงานร่วมกันในเชิงเครือข่ายฯ และในรูปของคณะกรรมการฯในการผลักดันให้รัฐบาลออกกฎหมายเพื่อจัดตั้งสถาบัน คุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ แรงงานและชุมชนเห็นว่าสถาบันคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัยและ สิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ เป็นทางออกที่สำคัญของการดูแลป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง เพราะสถาบันฯ ดังกล่าวจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างอำนาจการบริหารจากเดิมที่มีรัฐเป็นผู้บริหารเพียงฝ่ายเดียวมาให้ทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องเข้าไปมี ส่วนร่วม ในการบริหารอย่างแท้จริง และต้องเป็นองค์กรอิสระ

จากภาพรวมดังกล่าว ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงนั้นจะเป็นทั้งเครื่องมือในการจัดการเพื่อนำไปสู่การปรับปรุง คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดีในการทำงานของคนงานในสถาน ประกอบการและส่งผลโดยอ้อมต่อการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมที่มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างอำนาจในการจัดการป้องกัน ดูแลและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการด้วยเช่นกัน ในขณะที่ผู้นำแรงงานชายทั้งระดับสถานประกอบการและระดับชาติยังให้ความสนใจกับการ แก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น การเรียกร้องค่าจ้างขั้นต่ำและให้ความสำคัญกับการเข้าไปแย่งชิงตำแหน่งในคณะกรรมการไตรภาคีชุดต่าง ๆ อย่างเอาเป็นเอาตาย ดังนั้น จากบทบาทการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงต่อการดูแลป้องกันสิ่งแวดล้อมในการทำงานเป็นบทพิสูจน์ศักยภาพ ของแรงงาน หญิงต่อการแก้ไขปัญหาของตนเองและปัญหาของสังคมได้อย่างดียิ่ง

การบำรุงรักษาและการพัฒนาสภาพธรรมชาติ

ตามความเป็นจริงสตรีทั้งโลกสามารถทำทุกสิ่งได้ ถ้าเธอได้มีโอกาสได้รับการอบรมสั่งสอนเหมือนกับ หรือเช่นเดียวกับบุรุษทั้งหลาย สำหรับการอบรมที่เธอได้รับจากราชการนั้น เป็นการให้ความรู้ในด้านการถนอมอาหาร โภชนาการ และการหัตถกรรม ดังนั้นต่อมาก็ได้มีการอบรมด้านเกษตรเพิ่มขึ้น ปรากฏว่ามีสตรีมีใช้น้อยที่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตร สตรีชนบทได้รับการฝึกอบรมจนมีความสามารถมากในด้านการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก เพาะพันธุ์ คัดเลือกพันธุ์ ดูแลปรับปรุงบำรุงดิน แสงหาแหล่งน้ำ และบำรุงรักษาแหล่งน้ำ และทำธุรกิจเพิ่มขึ้น

มีสตรีชนบทเป็นอันมากที่มีบทบาทเช่นนี้ นอกจากงานเกษตรเธอยังเป็นผู้นำทางการเมืองการปกครอง เช่น เป็นผู้ใหญ่บ้านกำนัน และเป็นผู้นำทางการเกษตรตลอดจนมีบทบาทเป็นผู้นำในด้านการอนุรักษ์ และพัฒนาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ดังตัวอย่างเช่น

คุณสุภาพร สิงห์คำ ได้รับการประกาศเกียรติคุณยกย่องได้เป็นผู้หญิงเก่ง เมื่อวันสตรีสากล 8 มีนาคม 2536 คุณสุภาพรเป็นคนต่างจังหวัด เป็นครูประจำกลุ่ม กรรมการศึกษาออกโรงเรียน และเป็นประธานกลุ่มสหกรณ์ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต

ของประชาชนในชุมชน ทั้งในด้านความซื่อสัตย์ เสียสละ และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สำหรับการอนุรักษ์ธรรมชาติคือ วิถีการทำปุ๋ยสละอาด (ปุ๋ยหมัก) เพื่อบำรุงดิน เพื่อจะได้ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี และทำเกษตรตามหลักสิทธิธรรมชาติ ปลูกข้าวโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง จัดการแหล่งผลิตในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้มีพืชผัก ผลไม้ผสมผสานกัน มีกินได้ตลอดปี และด้วยความสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุข เธอทำโครงการพัฒนาการปลูกและการรวบรวมพืชสมุนไพร นี่ก็เป็นตัวอย่างความสัมฤทธิ์ผล และเธอจะพยายามขยายความรู้นี้ไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ต่อไป

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

โดยปกติในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีหลัก 4 ประการ คือ

- ** การนำของที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่ (reuse)
- ** การซ่อมแซม (Repair)
- ** นำสิ่งของที่ใช้แล้วกลับมาใช้ได้อีก โดยกระบวนการเทคนิควิธีโรงงาน กระบวนการหมุนเวียนมาใช้ (Recycle)
- ** การหลีกเลี่ยงสิ่งมีพิษ (Reject)

กระบวนการทั้ง 4 นี้ สตรีชนบทได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาผนวก หรือปรับเปลี่ยนบูรณาการ ให้ใช้ได้อย่างดี เช่น นำกระดาษหนังสือพิมพ์ ที่ใช้แล้วมาทำเป็นกระดาษห่อของขวัญ หรือกระบวนการหมุนเวียนมาใช้ เช่น หลอมเศษแก้วเพื่อประดิษฐ์เป็นของใช้ใหม่ แม่บ้านชนบทอีสานที่ทำอาชีพปลูกหอมเลียงไหม บางกลุ่มจะทอดผ้าลายมัดหมี่ ทั้งไหมและฝ้ายโดยย้อมด้วยสีธรรมชาติ ใช้ความรู้แบบชาวบ้านมาดำเนินการคือ นำมูลของหนอนไหมไปเป็นปุ๋ยบำรุงดินกับพืชผักในสวนครัว และล้าง หรือฟอกเส้นไหมให้สะอาด โดยแช่ในน้ำค้าง (ทำจากขี้เถ้าจากเผาต้นกล้วย) แทนใช้สารเคมีและสีเคมี เส้นไหมจะมีเงางาม และมีความนุ่มดี

การสร้างพลังกลุ่ม เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ

- ** ได้มีการรวบรวมกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้าน เพื่อรณรงค์ต่อต้านพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ทำลายธรรมชาติ หรือเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การประหยัดน้ำ การประหยัดไฟ ลดการใช้พลาสติก
- ** กลุ่มสตรีแม่บ้านชนบทเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อมีส่วนร่วมในการคัดค้านการสร้างเขื่อน เพื่อป้องกันสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งรวมไปถึงการตัดไม้ ทำลายป่าด้วยหลายแห่ง เช่น เขื่อนปากมูล เป็นต้น

โดยสรุป ในอดีตสตรีชนบทใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตและอยู่ร่วมกันอย่าง

ใกล้ชิดและกลมกลืนกับธรรมชาติเป็นอย่างดี ซึ่งทั้งมนุษย์และธรรมชาติต่างก็ดำรงความสมดุลซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน มนุษย์ยังได้ร่วมกันป้องกัน ภัยธรรมชาติ โดยสร้างประเพณีและความเชื่อบางอย่างขึ้น เช่น สร้างศาลเจ้าป่าขึ้นในป่า เพื่อให้ท่านดูแลรักษาป่า หรือบางแห่งทำพิธีขอขมาต้นไม้โดย เอาเศษผ้าจีวรของพระสงฆ์ไปพันต้นไม้ เช่น ในจังหวัดทางภาคเหนือทำกันมาก สามารถช่วยอนุรักษ์ได้มากทีเดียว

เท่าที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า ผู้หญิงในมิติสิ่งแวดล้อมเป็นแนวประเพณีนิยมทั้งสิ้น เช่น ผู้หญิงในฐานะผู้หาผักหา ฟิน หาอาหาร ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิก และทำกิจกรรมต่าง ๆ ในครอบครัว เป็นผู้จัดหาและบริหารทรัพยากรน้ำ และพลังงานผู้รักษาพยาบาลและสืบทอดความรู้พื้นบ้านเรื่องสมุนไพร การเพาะปลูก และการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่ามีผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ที่เด่นชัดอีกตัวอย่างหนึ่งคือ *นางส้อย ไถยสินธุ์ ผู้นำชาวบ้าน แห่งภูตงแม่เผด บ้านโคกสมบูรณ์ ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด และผู้หญิงหลายคนที่โคกสมบูรณ์ ก้าวไกลไปกว่าที่กล่าวข้างต้น เธอทั้งหลายได้เรียนรู้และฝึกทักษะใหม่ ๆ ซึ่งผู้หญิงรุ่นคุณย่าคุณยายไม่ได้อบรม ถ่ายทอด หรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแต่ประการใด เช่น การล่าลายเซ็น การยื่นคำร้อง การขอพบเจรจา กับข้าราชการผู้ใหญ่ เช่น นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น ทั้งนี้เพียงเพื่อให้พวกเธอได้มีสิทธิเท่ากันในการดำรงอยู่ ณ ผืนแผ่นดิน ที่ปู่ย่า ตายายเคยทำอยู่ เพราะฉะนั้นผู้หญิงและกลุ่มประชาชนในหมู่บ้านได้รับประสบการณ์เกี่ยวสิทธิที่ดินและสิ่งแวดล้อมเป็นอันมาก

จากประสบการณ์ในการกล่าวพูด กล่าวทำ ดังกล่าวมาก่อนทำให้ส้อยและเพื่อนหญิงเข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังนั้นโครงการปลูกป่า คือ โครงการอนุรักษ์ป่าพัฒนาด่านน้ำดงแม่เผด จึงเกิดขึ้นระหว่างปี 2536-2540 มีชาวบ้าน 21 หมู่บ้านจากทั้งหมด 38 หมู่บ้านร่วมรณรงค์โครงการนี้ โดยส้อยได้เป็นประธานกรรมการชุดใหญ่ สร้างงานเชิงบวกที่ส่งผลในระยะยาว ผู้หญิงในหมู่บ้านนี้ (โคก

สมบูรณ) มีบทบาทในการปลูกป่า บำรุงป่าและพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ตลอดจนมีการติดตามผลงานตลอดเวลา มีการปักป้าย ห้ามคนเข้าไป
เหยียบย่ำป่าปลูก ใหม่และห้ามทำลายสัตว์ที่ยังเล็กอยู่รวมทั้งจัดทำแนวกันไฟป่า เป็นต้น จนบัดนี้ป่าดังกล่าวอุดมสมบูรณ์ขึ้นแล้ว
*จากบทความเรื่องขบวนการสิ่งแวดล้อมในหนังสือเรื่องเท้าหลัง ย่างก้าว : โดยสินีทธิ์ สิทธิรักษ์ บรรณาธิการ, หน้า 55-145 ปี พ.ศ. 2542

แม่หญิงป่าไม้ "สะอั้ง ไถวสินธุ์" นักสู้แห่งป่าดงแม่เผด

สินีทธิ์ สิทธิรักษ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถ้าภาพของหญิงไทยในชนบท ที่ยังตราตรึงในสำนึกของคนทั่วไปทั้งคนไทยและชาวต่างชาติ คือภาพของหญิงที่อยู่กับเห่า
เผ่ากับเรือน หุงหาอาหาร เลี้ยงลูก และปรนนิบัติสามี นอกจากนี้ยังเพียบพร้อมไปด้วยความอบอุ่น อ่อนหวาน เดินตามสามีแล้ว บท
บาทของ "สะอั้ง ไถวสินธุ์" ผู้นำชาวบ้านแห่งป่าดงแม่เผด บ้านโคกสมบูรณ ตำบลคำพุง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ก็คงทำให้ทุก
ท่านต้องปรับคลื่นความคิด ลบความเชื่อเดิมๆกันแทบไม่ทัน

แม่สะอั้ง ไม่ใช่ภาพพจน์วีรสตรีของคนสมัยใหม่ ที่ต้องจบการศึกษาสูง มีความสามารถทางภาษาดีเยี่ยม มีตำแหน่งหน้าที่การ
งานระดับชาติ มีชาติตระกูลเพียบพร้อม หากทว่าเป็นเพียงหญิงชาวบ้านสามัญวัย 40 ที่มีการศึกษาน้อย แต่ "บทบาท และบทเรียน" ใน
ชีวิตได้สะท้อนถึงความเพียร ความกล้า และภูมิปัญญาที่การศึกษาในระบบสอนไม่ได้

เป็น"บทบาท และความเสียสละ" ที่เปี่ยมด้วยคุณค่าในการอุ้มชูชีวิต และจิตวิญญาณของชุมชน ตลอดจนเอื้อเพื่อสิ่งแวดล้อม และเกื้อหนุนประชาธิปไตยในระดับล่างของสังคม

ในครั้งแรกๆ วิกฤตที่ผลักดันให้หญิงชาวบ้านคนนี้ลุกขึ้นแสดงศักยภาพของสตรีเพศ มาจากการถูกคุกคามเรื่องที่ดินทำกินใน
ครั้งแล้วครั้งเล่า ตั้งแต่การเข้ามาตัดป่าในหมู่บ้านโคกสมบูรณ ของฝ่ายเอกชนซึ่งเป็นญาติกับนักการเมือง ในปี 2513 โครงการปลูกสวน
ป่ายูคาลิปตัสของราชการ ร่วมกับต่างประเทศที่สร้างความพินาศให้กับชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างมหันต์ ในปี 2528 และโครงการจัด
สรรที่ทำกินเพื่อราษฎรผู้ยากไร้ (คจก.) ในปี 2535

ทุกอย่างก้าวของการต่อสู้ มีทั้งความล้มเหลว ผิดพลาด ถูกหลอก ถูกด่าด้วยคำพุดหยาบคายจากฝ่ายชาย ถูกป้ายสี ช่มชู้ ใช้
อาวุธ และแม้กระทั่งหลานสาวตัวเองถูกข่มขืน แต่ในบาตผล และบทเรียนเหล่านี้ไม่ได้ทำให้เธอหยุดยั้ง ท้อแท้ ถอยร่น แต่มั่นกลบหลอ
หลอมให้ แม่หญิงป่าไม้ผู้นี้ปรับตัว เรียนรู้ จนแข็งแกร่งขึ้น มั่นใจขึ้น และแสวงหาแนวทางเพื่อประโยชน์ส่วนรวมต่อไปไม่หยุดยั้ง

เมื่อครั้งที่หมู่บ้านเธอถูกคุกคาม บุกรุกที่ดินทำกิน โดยโครงการปลูกยูคาลิปตัสของฝ่ายเอกชนร่วมกับราชการ การก่อร่างสร้าง
ตัวขององค์กรท้องถิ่นเพื่อต่อสู้กับวิกฤตนี้เริ่มขึ้นเมื่อราวปี 2528 โดยมีฝ่ายหญิงเข้าร่วมด้วย ในระยะแรกฝ่ายชายจะมีบทบาทเป็นผู้นำ
เป็นตัวแทนไปเจรจากับฝ่ายราชการตั้งแต่นายอำเภอไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัด ในขณะที่เดียวกันเธอไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่กำลังหนุนส่ง
เสียบ้าง เลี้ยงลูก แต่เธอเรียนรู้ข้อมูลของปัญหา เรียนรู้ขั้นตอนการเข้าพบข้าราชการ และใส่ใจต่อปัญหาสาธารณะอย่างสม่ำเสมอ เธอ
กล่าวถึงอุปนิสัยอย่างหนึ่งที่น่ายินดีว่า

**"พี่กับแม่พึ่งวิทย์มานานแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ.2516 พี่ข่าว พี่นักการเมืองพูดอ้างเหตุผลในสภา แต่พอเอ่ยว่าคณะที่เห็นเราสองแม่ลูกพึ่ง
วิทย์ ก็เลยเอามาพาดกับต้นเสาให้มันแตกเสีย"**

เมื่อผู้นำฝ่ายชายถูกจับ หลังจากเข้าต่อต้านการปลูกสวนป่ายูคาลิปตัสในที่ดินทำกินของชาวบ้าน เธอเป็นผู้นำชาวบ้านกลุ่ม
หนึ่งขอ เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อขอให้ชะลอการจับกุมและทบทวนโครงการไล่ที่ชาวบ้านเพื่อปลูกสวนป
ยูคาลิปตัส

หลังจากที่ถูกหน่วยงานราชการหลายแห่งตั้งแต่กระทรวงมหาดไทย ทำเนียบรัฐบาล และกระทรวงเกษตรฯ ปฏิเสธไม่รับข้อ
ร้องเรียน เจ้าหน้าที่ทำเนียบรัฐบาลพาเธอและชาวบ้านกลับมาที่กระทรวงเกษตรฯอีกครั้ง เป็นครั้งแรกของหญิงชาวบ้านอีสานที่เข้าพบ

เจ้านายระดับรัฐมนตรี ภาษาที่เจรจาในครั้งนั้นคือภาษาไทยอีสาน หนังสือที่ยื่นข้อเรียกร้องเขียนด้วยลายมือของชาวบ้านด้วยตนเอง ผลจากครั้งนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศชะลอการจับกุมชาวบ้านโคกสมบุญณ์

นั่นคือครั้งแรกของการเรียนรู้การต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และความเป็นธรรมกับฝ่ายรัฐ จากนั้นวิกฤตระลอกสองตามมา เป็นวิกฤตที่สาหัสพอที่จะเรียกได้ว่า "ชีวิตต้องแลกด้วยชีวิต"

เมื่อโครงการ คจก. เข้าถึงหมู่บ้านในภาคอีสานหลายจังหวัด รวมทั้งบ้านโคกสมบุญณ์ จังหวัดร้อยเอ็ด สะอึ้งเลาถึงสถานการณ์ขณะนั้นว่า "ตอนนั้นกำลังทำกับข้าวกันอยู่ประมาณ 18 น. เขาออกทางหอกระจายข่าวว่า ต่อไปนี้ห้ามทุกคนไปไร่ ห้ามทุกคนไปที่ทำกินของตัวเองเด็ดขาด" ช่วงนี้เองที่สะอึ้งเป็นตัวแทนหมู่บ้านเข้าร่วมการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องให้รัฐยุติโครงการ คจก. ร่วมกับชาวบ้านในจังหวัดอื่น และขึ้นเวทีไฮปาร์กเป็นครั้งแรกที่ ปากช่อง

ปัญหาความเดือดร้อน และความทุกข์ใจ จากปากของสะอึ้งถูกถ่ายทอดผ่านเวทีผู้ชุมนุม ปลุกพลังการต่อสู้ของชนชั้นระดับล่างที่ 'ไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ' นอกจากใช้ "ชีวิต" เป็นเดิมพัน เพราะถ้าไม่สู้ ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้เช่นกันเพราะไม่มีที่ทำกิน บทบาทที่โดดเด่นในครั้งนั้น ทำให้สะอึ้งต้องเผชิญกับการข่มขู่คุกคามสารพัดรูปแบบ

"วันหนึ่งลูกชายที่ไปกินน้ำข้างนอก เจอทหารนั่งอยู่ใต้ต้นมะม่วง เรียกไปบอกว่า ไอ้หนูมานี่ บอกแม่ให้เลิกเป็นผู้นำเรื่อง คจก. เรื่องอะไรให้หมด บอกให้แม่หยุดพูดด้วยนะ ถ้าไม่หยุดเราจะเก็บภายใน 2-3 วัน ไม่เกิน 3 วันแน่"

นั่นไม่ใช่ครั้งแรกที่ "ความเป็นความตาย" ถูกนำมาเป็นข้อสอบในชีวิต หลายครั้ง หลายรูปแบบ ตั้งแต่การคุกคาม การปะทะกันระหว่าง ทหารและชาวบ้านที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว หลานสาวถูกข่มขืน จนครั้งสุดท้ายทหารถึงกับถือปืนขึ้นมาด่าทอด้วยถ้อยคำลามกถึงในบ้านเธอ ความกล้าหาญของแม่ลูกสองในบ้านป่าในอันที่จะปกป้องผืนดิน ผืนป่าร่วมกับชาวบ้าน เป็นบทบาทที่หญิงชนบทในยุคนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้เสียแล้ว และเธอก็พิสูจน์ด้วยว่าเธอสามารถทำบทบาทนี้ได้ แม่ลูกสองแห่งป่าดงเผดเรียนรู้ที่จะต่อสู้กับผู้มีอำนาจและอาวุธด้วยวิธีที่สันติและชาญฉลาดได้อย่างไร

นอกจากการประสานกับหน่วยราชการต่างๆ เพื่อขอเจรจา ขอความช่วยเหลือ แจ้งเหตุร้ายเช่นการถูกข่มขู่ไว้ล่วงหน้าเพื่อเป็นประจักษ์พยานในการถูกปองร้าย เธอเริ่มประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนับสนุนช่วยเหลือชาวบ้านเรียกร้องที่ดินทำกิน พิทักษ์รักษาป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้วยแนวคิด "คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้" และยืนยันว่าชาวบ้านเป็นผู้รักษาป่าไม่ใช่ผู้ทำลายป่า และเธอก็ได้แสดงบทบาทตามแนวคิดที่วางไว้อย่างแข็งขันมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากการต่อสู้อย่างทรหดของชาวบ้าน โครงการ คจก. ถูกล้มเลิกไปในที่สุด สะอึ้งเป็นผู้นำในการรักษาผืนป่าของหมู่บ้านต่อไป ด้วยการริเริ่มโครงการอนุรักษ์ป่าพัฒนาต้นน้ำดงแม่เผด ครั้งนี้มีใช้แค่การอนุรักษ์ป่าเฉพาะหมู่บ้านตัวเอง แต่เป็นโครงการร่วมกันของ 21 หมู่บ้าน ในบริเวณป่าดงแม่เผด มีการจัดตั้งคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ร่วมทำกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่า เช่น การบวชป่า และการปลูกป่า

ที่มีอาจมองข้ามได้ก็คือ กิจกรรมนี้สามารถดึงหน่วยงานราชการเข้ามาร่วมได้ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเข้าร่วมสนับสนุนเงิน และร่วมปลูกต้นไม้ นอกจากนี้เธอยังเป็นหนึ่งในผู้นำเครือข่ายการอนุรักษ์ 47 ป่าในภาคอีสานที่ได้รับผลกระทบจาก คจก.

เธอกำลังถึงเส้นทางการต่อสู้ของเธอว่า "ตอนแรกที่เริ่มต้นก็กลัวๆ กลัวๆ ตอนนี้รู้สึกว่าตัวเองมั่นใจขึ้น คนชักลั้วมักจะทำอะไรไม่สำเร็จ แม้แต่ทำนาของตัวเอง ตัวเองยังแก้ไขไม่ได้ คนอื่นก็แก้ไขได้อย่างไร ตอนนี้มีเพื่อนมากขึ้น อบอุ่นขึ้น มีชาวบ้านหนุนหลัง เราเริ่มต้นต่อสู้เพราะอยากได้ความชอบธรรม เราไม่ได้ไปปรับจำใคร ไม่อยากเป็นฐานเสียงของ ส.ส. ส.จ. ไม่เคยคิดสมัครกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน"

นอกจากโครงการอนุรักษ์ป่าพัฒนาต้นน้ำดงแม่เผดแล้ว เธอยังคงขยายเครือข่ายเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมต่อไป เธอมักจะเข้าร่วมสัมมนาในประเด็นปัญหาสตรี และสิ่งแวดล้อม และสิทธิของคนระดับล่าง ทั้งในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับนานาชาติ โดยเคยเป็นตัวแทนเข้าร่วมประชุมสตรีโลกภาคเอกชน (NGO Forum on Women 1995) ที่กรุงปักกิ่ง ประเทศจีน เมื่อ พ.ศ.2538 หลังจากนั้นเธอยังขยายความสนใจออกไปถึงเรื่องของสารพิษจากยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี ในการทำการเกษตร และเริ่มทำการเกษตรแบบธรรมชาติ ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

การสื่อสารกับโลกภายนอกของสิ่งเพื่อให้ข่าวสารจากผู้คนในระดับรากหญ้า สะท้อนไปถึงผู้ที่กำหนดนโยบาย อำนาจและเงิน เป็นอีกบทบาทหนึ่งที่หญิงชนบทต้องอาศัยการศึกษานี้ทำได้อย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากเธอจะพูดในวงสัมมนาในระดับต่างๆแล้ว เธอยังให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ครั้งหนึ่งเธอให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวจากประเทศญี่ปุ่นว่า

"บริษัทที่มาปลูกป่า เขาเกี่ยวข้องกับหน่วยงานญี่ปุ่นองค์กรหนึ่ง ...ถ้าได้ไปต่างประเทศนะ จะพูดภาษาของเราให้ล่ำมแปลบอกผู้หญิงญี่ปุ่นว่า อย่าใช้เงินจ้างบริษัทคนไทยมาปลูกยูคาฯ ในที่ของเราเลย เราลำบากมากเพราะใช้โครงการของคุณ ในฐานะที่เราเป็นผู้หญิงต้องหาอยู่หากิน เราต้องเผชิญกับปัญหาสารพัด เจ้าหน้าที่ที่คุณจ้างไปนะ ดีหัวเราด้วย ทะเลาะกับเรา ค่าเรา ชูเรา "

ทุกวันนี้เธอยังคงสร้างเครือข่ายต่อไป เป็นเครือข่ายแห่งความกล้าหาญ ความเสียสละ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรักษาความเป็นธรรม และธรรมชาติแวดล้อมชีวิตเธอและหมู่บ้านต่อไป

เวลาล่วงไป...แม่ลูกสองจากบ้านป่า เรียนรู้บทบาทใหม่ที่คนรุ่นแม่ รุ่นยาย ไม่เคยถ่ายทอดให้ แต่มันเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมขึ้นในรุ่นของเธอ และกำลังถูกถ่ายทอดแก่คนรุ่นหลัง ที่อาจจะต้องเรียนรู้กฎข้อแรกไว้ว่า

หญิงชนบทที่สังคมมองว่าล้าหลังและด้อยการศึกษาที่สุดนั่น คือผู้ที่ปกป้องรักษาผืนดินทำกิน และเป็นแถวหน้าที่จะปกป้องสิทธิในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรมได้เช่นกัน

สิทธิธรรมชาติกับการอนุรักษ์ป่า : จิตสำนึกที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้หญิง

นางพุลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์

การยอมรับสิทธิธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน โดยเฉพาะเป็นภูมิปัญญาของผู้หญิงในชนบทของไทยที่สืบทอด กันมาจากบรรพบุรุษ รุ่นยายสู่รุ่นแม่และตกลามสู่รุ่นหลาน ในอดีตเด็กผู้หญิงคนใดที่ยังไม่รู้จักรถทอผ้าย่อม สื่ก็แสดงว่าเธอเหล่านี้นัย ไม่พร้อมที่จะออกเหย้าออกเรือน ความรู้เรื่องนี้จึงเป็นความรู้ที่จำเป็นของผู้หญิง เป็นคุณค่าที่ใช้วัดความพร้อมของผู้หญิงในการออก เรือนว่า จะสามารถดูแลครอบครัวด้านเครื่องนุ่งห่มได้หรือไม่ แต่น่าเสียดายที่ประมาณ 40 ปีที่ผ่านมาการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และการพัฒนา อุตสาหกรรมได้นำเส้นผ้าสำเร็จรูปเข้ามาแทนที่เส้นผ้าที่ผลิตเองของชาวบ้านความรู้ในการการย้อมผ้าโดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ จึงเกือบจะหายไปจากสังคมไทย

ประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมานี้ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ และภาคอีสานของไทย มีกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมมาช่วยแบ่งเบาภาระเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งได้รับการตอบรับจากตลาดผ้าทอพื้นเมืองเป็นอย่างดี ลูกค้าทั้งภายในประเทศและต่างประเทศต่างให้การสนับสนุนและนิยมผลิตภัณฑ์เหล่านี้และจัดให้เป็นสินค้าสีเขียว ปลอดภัย และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ถึงแม้ว่าการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติจะใช้เวลานานกว่าการย้อมผ้าด้วยสีเคมีแต่ก็สามารถใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น สีดำจากมะเกลือ สีเหลืองจากแก่นขนุน สีแดงจากรังคัง สีน้ำเงินจากคราม หรือสีน้ำตาลจากเปลือกไม้ต่าง ๆ ทำให้ลดการใช้จ่ายเงินซื้อสีเคมีจากต่างประเทศได้บ้าง นอกจากนั้นสีธรรมชาติที่เขาีย้อมได้ยังมีสีหลากหลายที่บางสีนั้นสีเคมีแทบจะเลียนแบบไม่ได้อีกด้วยและที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือคนย้อมก็ปลอดภัย คนใช้ผ้าก็ปลอดภัย สิทธิธรรมชาติในมุมมองของชาวบ้านนั้นเป็นดังเช่น คำบอกเล่าของนางละมุล ลือจันดาจากบ้านสองห้อง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด(Weaving for Alternatives :1995) ที่ว่า "เราใช้สิทธิธรรมชาติเพราะเราต้องการจะรักษามรดกของเรา เราไม่อยากจะเห็นสิ่งที่ปู่ย่าตายาย ส่งสมมาต้องมาลบเลือนหายไป นอกจากนั้นการย้อมสีธรรมชาติยังเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ กับตัวเราและหาได้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา ต้นไม้ ใบไม้ หลายชนิดที่สามารถนำมาย้อมสีได้ ถ้าเราเปรียบเทียบสีเคมีกับสีธรรมชาติ การย้อมสีเคมีนั้นมึวิธีการที่ง่ายกว่า แต่ว่าสีเคมีเป็นอันตรายกับสุขภาพ เช่น เมื่อเราดื่มน้ำสี ครัน หรือไอน้ำที่ลอยขึ้นมานะจะทำให้แสบจมูก แสบตา และในขณะเดียวกัน น้ำเสียจากสีเคมียังปล่อยพิษภัยลง ไปในบ่อน้ำใต้ดินและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเราอีกด้วย"

ในอดีตชาวบ้านได้อาศัยพึ่งพาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาศัยเป็นร่มเงา ใช้เป็นไม้ปลูกบ้านเป็นอาหารเพื่อบริโภคหรือแม้แต่เป็นสมุนไพร ใช้รักษาโรค ความผูกพัน ความเคารพ และการตระหนักถึงบุญคุณอันยิ่งใหญ่ของป่าได้แสดงออกมาในรูปของความเชื่อ และวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ เช่น ความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่จะมีเทพารักษ์ หรือผีเฝ้าอยู่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยทำให้คนอยู่กับป่าได้และไม่ทำลายป่าไปอย่างมกง่าย หรือเพียงเพราะประโยชน์ส่วนตน แต่เมื่อคนหันมาพัฒนาทางด้านวัตถุมีความเจริญทางด้านวัตถุเกิดขึ้นอย่างมากมายเงินตราถูกนำมาเป็น เครื่องมือในการจัดหาความสะดวกสบาย เมื่อมีเงินก็สามารถหาซื้อสิ่งของที่ต้องการมาได้ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ยารักษาโรค หรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้สร้างบ้าน ความนับถือและความเชื่อครั้งเก่านั้นที่มีต่อปากี่ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง จนกลายเป็นการละเลยที่จะดูแลรักษาป่าให้คงสภาพดั้งเดิม ดังนั้นเมื่อพูดถึงสีย้อมจากธรรมชาติหลาย ๆ คนก็คิดไปถึงการใช้วัตถุดิบจากป่าอย่างเหา เปรียบ หรือการทำลายป่าให้หมดไป แต่ในความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้นกลับตรงกันข้าม แม้บ้านที่ผลิตผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติทั้งหลาย มีจิตสำนึกในการดูแล และอนุรักษ์ป่าให้อยู่ควบคู่กับชีวิต ของพวกเขาไปจนชั่วลูกชั่วหลาน

เมื่อชาวบ้านกลับมาฟื้นฟูการย้อมสีจากธรรมชาติให้คืนสู่ชีวิตในระยแรกนั้น ในบางพื้นที่ที่แม่ บ้านไม่ได้ทันตระหนักถึงเรื่องการรักษาป่า หรือการดูแลต้นไม้มากนัก สนใจแต่เพียงว่าจะขายผ้าได้เท่าไร จะมีรายได้มากไหม ก็ทำให้มีต้นไม้ที่ถูกนำเปลือกมาย้อมสีตายไปบ้าง เมื่อแม่บ้านเห็นต้นไม้ตายไปก็เลยได้เตือนสติตนเอง และเกิดความตระหนักว่า ถ้าขึ้นปล่อยให้ต้นไม้ตายไปอีก พวกตนคงจะไม่สามารถหารายได้จากผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติได้อีกต่อไป ความคิดและจิตสำนึกทางด้านการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มแม่บ้านจึงค่อย ๆ พัฒนาขึ้น ทุกวันนี้เขารู้ว่า ต้นไม้และป่านั้นมีคุณค่าต่อเขามากเพียงใด เขาสามารถได้ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม จากผืนป่า และที่สำคัญต้นไม้แทบทุกชนิดสามารถนำมาแปรรูปเป็นสีย้อมผ้า เป็นชุมทรัพย์ที่ไม่มีวันหมด ช่วยสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่พวกเขา เดียวนี้เมื่อเขาจะตัดต้นไม้ต้นหนึ่งเขาจะดูว่ามันใช้ย้อมสีได้ไหม ถ้าไม่ตัดทั้งต้น ตัดเฉพาะกิ่งมันจะได้ไหม หรือถ้าย้อมสีด้วยแก่นไม้จะได้สีเหลือง เขาก็ลองหาว่ามีวัตถุดิบอื่น ๆ เช่น เปลือกไม้ หรือใบไม้ที่ให้สีเหลืองแทนได้ไหม ถ้ามีก็ใช้เปลือกไม้หรือ ใบไม้แทนแก่นไม้ นอกจากนั้นแม่บ้านยังพยายามใช้ใบไม้แทนเปลือกไม้ และเมื่อต้องใช้เปลือกไม้ก็จะรู้จักถากเอาแต่เพียงบางส่วน ไม่ถากรอบต้น เพราะจะทำให้ต้นไม้ตาย หลังจากถากเปลือกไม้แล้วแม่บ้านก็จะเอาโคลนไปครอบรอยถากเพื่อให้เปลือกไม้บริเวณนั้นฟื้นฟูได้เร็วขึ้น นอกจากนั้นแม่บ้านยังช่วยกันปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้นทุกปี ๆ

กลุ่มแม่บ้านได้เรียนรู้ และพัฒนาการอยู่ร่วมกันกับป่ากับต้นไม้อย่างเกื้อกูล และผูกพันจากการศึกษาของกลุ่มแม่บ้านจากจังหวัดร้อยเอ็ด ของเฉลิมศรี ธรรมบุตร เมื่อปี 2535 (Weaving for Alternatives: 1995)พบว่า 99%ของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านมีความตระหนักถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และ 87% ของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้น สำหรับเปลือกไม้ แก่นไม้ หรือใบไม้ที่ใช้ย้อมสีแล้ว แม่บ้านยังนำไปใช้เป็นฟืน หรือหมักเป็นปุ๋ยเอาไว้ใช้อีกด้วย

การฟื้นฟูการย้อมสีธรรมชาติและการทอผ้าพื้นเมืองของผู้หญิงในชนบท จึงเป็นการช่วยย้าเตือนสังคมให้ตระหนักถึงบทบาทสำคัญของผู้หญิงในการผลิตเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและของใช้ให้กับครอบครัว ในขณะที่เดียวกันผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติก็ช่วยแสดงให้เห็นถึงสังคมได้ตระหนักว่า ผู้หญิงก็มีการสะสมคุณค่าและภูมิปัญญาของตนเองมาแต่โบราณ และสามารถแยกภูมิปัญญาและทักษะด้านนี้ออกจากภูมิปัญญาของผู้ชายได้อย่างชัดเจน นอกจากการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ จะช่วยให้สังคมตระหนัก ถึงภูมิปัญญาของผู้หญิง และสะท้อนให้เห็นความสำคัญของผู้หญิงต่อบทบาทการสืบทอดเผ่าพันธุ์หรือการดำรงชีวิตของมนุษย์แล้ว ในปัจจุบันทอผ้าย้อมสีธรรมชาติยังได้ช่วยให้ผู้หญิงมีความภาคภูมิใจและมั่นใจในตนเองมากขึ้น เพราะนอกเหนือจากความสำคัญทางสังคม ที่กล่าวมาแล้ว การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติยังช่วยสร้างความมั่นใจ ให้ผู้หญิงพัฒนาตนเองไปมีบทบาทในด้านการผลิตทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านในภาคอีสานและภาคเหนือจำนวนนับหมื่นคนมีรายได้จากการช่วยจุนเจือครอบครัวจากการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ และจากบทบาทการผลิตทางเศรษฐกิจนี้เอง ได้นำแม่บ้านทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเหล่านี้ไปสู่การรวมตัวกัน เป็นเครือข่ายและพัฒนา ศักยภาพของตนเองในด้านอื่น ๆ เช่น กล้าแสดงออกมากขึ้น หรือเข้าไปมีบทบาทในการตัดสินใจของชุมชนมากยิ่งขึ้น

ในขณะที่เดียวกันที่กระบวนการย้อมสีธรรมชาติได้ช่วยพัฒนาจิตสำนึกของกลุ่มแม่บ้านให้มีความตระหนักในการอยู่ร่วมกันของคนและป่าอย่าง อาศัยพึ่งพา และเกื้อกูลกันนั้น ตัวผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือจากการย้อมสีธรรมชาติ ก็ยังช่วยทำหน้าที่ในการรณรงค์สร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ป่าให้แก่ผู้บริโภคด้วยเช่นกัน เพราะผู้บริโภคตระหนักดีว่าสินค้าย้อมสีธรรมชาติที่เขาซื้อไปนั้นมีความแตกต่างจากสินค้าทั่วไป เป็นสินค้าปลอดสารเคมีไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และยังส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าอีกด้วย เครือข่ายแม่บ้านทอ

ผ้าย้อมสีธรรมชาติจึงเป็นพลังสำคัญ ทางสังคมแห่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงชนบททั้งด้านภูมิปัญญา การผลิตในเชิงเศรษฐกิจ และที่สำคัญก็คือ บทบาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะผู้หญิงมีส่วนที่สำคัญในการสร้างแนวคิด และทัศนคติของครอบครัวและสังคมต่อการบริโภค เมื่อผู้หญิงเกิดความตระหนักในเรื่องการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และเป็นประโยชน์ต่อสังคมทั้งในระยะปัจจุบันและระยะยาว

ทราบได้ว่าการพัฒนาการย้อมสีธรรมชาติยังเน้นไปในแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าและคำนึงถึงคุณค่าที่ผู้ผลิต ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมจะได้รับอย่างสมดุล ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน แต่พึ่งพาและเกื้อกูลแก่กันแล้ว เราก็คงจะได้เห็นจำนวน ต้นไม้และ พื้นที่ป่าของเมืองไทยมีเพิ่มมากขึ้นและ ถ้าพวกเราทุกคนช่วยกันสนับสนุนผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติก็จะเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยแม่บ้าน ที่ทอผ้าให้มีรายได้เสริม รวมทั้งช่วยให้เขาเหล่านั้นสามารถรักษาภูมิปัญญาของผู้หญิงให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยและเป็นแนวหน้าในการอนุรักษ์ป่าต่อไป